

ՀԱՅԿԱԶՈՒՆ-

ԵՐՎԱՆԴՈՒՆԻՆԵՐԻ
ԹԱԳԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆ

- **Երվանդունիներ**, թագավորական հարստություն Հայաստանում մ.թ.ա. 570—մ.թ. 72 թվականներին: Կոչվում է հիմնադրի՝ Երվանդ Սակավակյացի անունով: Որպես թագավորներ և սատրապներ Հայաստանում իշխել են մ.թ.ա. 570-201 թվականներին: Պատմահայր Մովսես Խորենացին տեղեկացնում է, որ մ.թ.ա. 7-րդ դարի առաջին կեսին Հայկական լեռնաշխարհի հարավ-արևմուտքում վերականգնվել էր Հայկազունների տոհմի իշխանությունը՝ Սկայորդու գլխավորությամբ:

□ **Երվանդ Ա Սակավակյաց** Հայոց թագավոր մ.թ.ա. 570-560-ական թվականներին: Երվանդի մասին ավանդախառն տեղեկություններ են հաղորդում Մովսես Խորենացին և Քսենոփոնը: Խորենացին նրան անվանում է «Սակավակյաց»՝ նկատի ունենալով նրա թագավորելու կարճատևությունը: Ինչպես նշում է Քսենոփոնը, Երվանդն ունեցել է ընդարձակ տիրապետություն, շուրջ 3000 արծաթ տաղանդ հարստություն, 40 հազար հետևակային և 8 հազար հեծելակային զինվորական ուժ: Երվանդն իր արժունիքը շրջապատել է հայ ավագանու ներկայացուցիչներով՝ «պատվավոր հայերով»: Ելնելով Երվանդունիք գավառի տեղադրությունից՝ ուսումնասիրողները ենթադրում են, որ Երվանդի օրոք հայկական թագավորության մայրաքաղաքը եղել է Տուշպա-Վանը:

ԿԱՐԵՒՈՐ ԻՐԱԴԱՐՉՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

- Մ.թ.ա. 585-550 թվականներին Աժդահակ թագավորի դեմ կռվում պարտվելով՝ Երվանդը նանաչել է նրա գերիշխանությունը, վճարել է տարեկան 50 տաղանդ հարկ, հայկական զորամասերով մասնակցել Մարաց արժավանքներին:
- Նրա օրոք թագավորության սահմանները հյուսիս-արևելքում հասնում էին Կուր գետ, հյուսիս-արևմուտքում՝ Սև ծով, արևելքում՝ Մարաստան, իսկ հարավում՝ Հյուսիսային Միջագետք:

- ❑ **Տիգրան Երվանդյան** Հայոց թագավոր մ.թ.ա. մոտ 560-535 թվականներին: Հաջորդել է հորը՝ Երվանդ Ա Սակավակյացին: Վարել է Հայաստանը Մարաստանի գերիշխանությունից ազատագրելու ֆաղափականություն՝ նրա դեմ պայքարում կողմնորոշվելով դեպի նոր ձևավորող Աֆեմենյան Պարսկաստանը: Այդ մասին են վկայում Տիգրան Երվանդյանի և Աֆեմենյան տերության հիմնադիր Կյուրոսի անձնական բարեկամության վերաբերյալ պահպանված ավանդախառն տեղեկությունները:

ՏԻԳՐԱՆ ԵՐՈՒՐՅՈՒՆԱՆ
Игуменъ св. Спаса

ԿԱՐԵՒՈՐ ԻՐԱԴԱՐՉՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

- ❑ Ք.ա 553թ Կյուրոս Մեծը և Տիգրանը ապստամբում են Մարաստանի դեմ: Եվ հենց վնասկան պայքարում Տիգրանը սպանեց Աժդահակին:
- ❑ Ք.ա 539թ դաճնակից զորքերը գրավեցին Բաբելոնը, որից հետո Տիգրանը դարձավ նաև տերության արևմտյան մասի փոխարքան:

- Տիգրանին հաջորդել է Վահագն Երվանդյանը (մ.թ.ա. 535-515): Մովսես Խորենացին նմանեցրել է նրան հայոց աստվածներից Վահագնի հետ: Այս թագավորների օրոք Վանը շարունակում էր մնալ հայոց պետության մայրաքաղաք: Երկրորդ կարևոր ֆաղաֆն էր Անի-Կամախը (Բարձր Հայֆում), որը հոգևոր ու մշակութային կենտրոն էր: Իրանում գահ է բարձրանում Կյուրոսի որդի Կամբյուսես II-ը (մ.թ.ա. 529-մ.թ.ա. 522) Աֆեմենյան կայսրությունում ֆաղաֆական վիճակն արմատապես փոխվեց, երբ իշխանության գլուխ եկավ Դարեհ Ա Վճռասպ թագավորը (մ.թ.ա. 522-մ.թ.ա. 486):

□ ԲԵՀԻՍԹՈՒՆՅԱՆ
ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ՝
ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ և ՀԱՅԵՐԻ
ՄԱՍԻՆ

- ▣ **Բեհիսթունի արձանագրություն,** Աֆեմենյան արքա Դարեհ Ա հրամանով մ.թ.ա. 523-521 թթ Բեհիսթուն ժայռի վրա : Ըստ նշանակության՝ Աֆեմենյան Պարսկաստանի դարաշրջանին պատկանող մինչ այժմ գտնված ամենակարևոր արձանագրությունն է: Վերծանվել է XIX դարի 30-40-ական թթ անգլիացի գիտնական Ռոուլինսոնի կողմից:

Արձանագրության ժամանակակից տեսքը

- ...Դարեհ թագավորն ասում է. Արդ՝ Արմենիա («Արմինա») ուղարկեցի մի արմեն («արմենիյա») իմ Դադարժի՞ս անունով ծառային, և այսպես պատվիրեցի. «Գնա նվաճի այդ ապստամբ ժողովուրդը, որ ինձ չի հպատակվում»: Դադարժի՞սը գնաց Արմենիան նվաճելու: Երբ նա եկավ Արմենիա՝ ապստամբները դուրս եկան Դադարժի՞սի դեմ նրան ճակատամարտ տալու համար:... Դարեհ թագավորն ասում է. այնուհետև Արմենիա ուղարկեցի Վահու՞միս անունով մի պարսկի, իմ ծառային, և այսպես պատվիրեցի. «գնա, նվաճիր այդ ապստամբ ժողովուրդն, որ ինձ չի հնազանդվում»: Վահու՞միսան գնաց Արմենիան նվաճելու: Ապստամբները հավաքվեցին և դուրս ելան Վահու՞միսայի դեմ պատերազմի: Ասորեստանի մեջ Իզալա անունով մի երկիր կա. ճակատամարտը տեղի ունեցավ այնտեղ: Արամազդն ինձ օգնեց: Շնորհիվ Արամազդի իմ բանակը շատ մարդ սպանեց ապստամբների բանակից:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ ԱՔԵՄԵՆՅԱՆ ՏԵՐՈՒԹՅԱՆ ԿԱԶՄՈՒՄ

- Աֆեմենյան տերությունը Ք.ա 520թ բաժանվում է 20 վարչական միավորների՝ սատրապությունների: Հայաստանը կազմում է XIII սատրապությունը: Հայաստանը՝ որպես սատրապություն, տերության կազմում մնաց մինչև Ք.ա 331թ:Այդ ժամանակաշրջանի մասին տվյալները սակավաթիվ են:

ՀԱՅՈՑ ԹԱԳԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ Ք.Ա. 331-201 ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԻՆ

- ▣ **Ալեքսանդր Մակեդոնացին (Մակեդոնիայի թագավոր մ. թ. ա. 336–323 թթ.) գորավար էր, պետական գործիչ: Նրա ստեղծած տերությունը ձգվում էր Միջերկրական ծովից մինչև Հնդկական օվկիանոս:**

«Հաղթանակը չեն գողանում, այն ձեռք են բերում»

ԿԱՐԵՒՈՐ ԻՐԱԴԱՐՁՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

- ❑ Ք.ա 334թ մակեդոնա-հունական զորքերն Ալեքսանդրի գլխավորությամբ անցնում են Հելլեսպոնտոսը և շուտով Գրանիկոս գետի ափին պարտության մատնում պարսից ուժերին:
- ❑ Ք.ա 333թ Իսոսի ճակատամարտում պարսից զորքը պարտություն է կրում:
- ❑ Վնոական ճակատամարտը տեղի է ունենում Ք.ա 331թ Գավգամելայի մոտ, կրկին հաջողությունը Ալեքսանդրի կողմն էր:

□ Մի քանի տարի անց Մակեդոնացին Մենոն գորավարին ուղարկում է Բարձր Հայքի ոսկու հանքերի շրջան, որը հայտնի էր դեռևս Ք.ա III հազարամյակից: Դրանից հետո Ալեքսանդրը նոր գործ չուղարկեց Հյաստան:

□ Ալ. Մակեդոնացին մահացավ Ք.ա 323թ: Նրա արժավանքներով Առաջավոր Ասիայում սկզբնավորվում է հունականության դարաշրջանը:

Ց ԶԱՐՄԱՆԱԿԻ ՓԱՍՏ ԱԼԵՔՍԱՆԴԻ
ՄԱԿԵՂՈՆԱՑՈՒ ՄԱՍԻՆ

- **Նրան ուսուցանել է Արիստոտելը, բայց այլ փիլիսոփաներ ևս ազդել են նրա մտածելակերպի ու գիտակցության վրա:**
- Արիստոտելի իմաստունությունը Ալեքսանդրը սպունգի պես ընկալել էր: Հստ լեզենդի, երբ դեռ նա Հունաստանում արժայագն էր, այցելում էր հայտնի ճգնափոր Դիոգենեսին, ով հրաժարվել էր սոցիալական նրբակեցությունից ու ֆնում է մի մեծ կավե տակառում: Ալեքսանդր մոտենում է հանրային հրապարակում գտնվող այդ իմաստունին և հարցնում է, թե կա՞մի բան, որ կարող եմ անել մեծահարուստներն իր համար: «Այո», - պատասխանում է իմաստունը, - «մի կողմ ֆաշվիր. փակում ես արևս»: Ալեքսանդրը հիացած էր և Դիոգենեսի մերժումից տպավորված ասում է «Եթե ես չլինեի Ալեքսանդրը, կլինեի Դիոգենես»:

- **15 տարվա պայքարում Ալեքսանդրը ոչ մի անգամ չպարտվեց:**
- **Ավելի քան 70 ֆաղաֆ Ալեքսանդրը կոչել է իր անունով և մեկն էլ իր ձիու անունով:**
- **Ալեքսանդրը, իր ապագա կնոջը՝ Ռոֆսանային տեսնելով, սիրահարվում է առաջին հայացքից:**
- **Ալեքսանդրի վրայից միշտ բուրավետ հոտեր էին գալիս:** Անուշ բուրեղը այդ ժամանակ բնորոշ էր աստվածներին :Ալեքսանդրն իրեն բացեիբաց հայտարարել էր Զևսի որդի 331 մ.թ.ա Սիվահ կատարած այցելության ժամանակ:

- ❑ **Պարսիկներին պարտության մատնելուց հետո Ալեքսանդրը հազնվում էր նրանց նման:**
- ❑ **Ալեքսանդրի մարմինը պահպանվել է մեղրի մեծ տաճարի մեջ:**
Պլուտարխոսը գրում է, որ Ալեքսանդրի մարմինը սկզբում մշակել ու բալզամապատել են Բաբելոնում եգիպտացի մասնագետները, բայց առաջատար վիկտորիանական եգիպտագետներից մեկը՝ Ա. Վոլիսը ենթադրում էր, որ Ալեքսանդրի առյուծը թաղել են մեղրի տաճարի մեջ ֆայֆայունը կանխելու համար:

- **Ալեքսանդրի մահվան պատճառը մնում է հին աշխարհի չբացահայտված գաղտնիքներից մեկը:** Մեր թվարկությունից առաջ 323 թ-ին երեկույթի ժամանակ Ալեքսանդր Մակեդոնացին ընկավ գետնին մի գավաթ գինի խմելուց հետո: Երկու շաբաթ անց 32-ամյա ղեկավարը մահացավ: Հաշվի առնելով, որ Ալեքսանդրի հորը սպանել էր իր թիկնապահը, կասկածն ընկավ Ալեքսանդրին շրջապատողների վրա: Իսկ որոշ հին կենսագիրներ ենթադրում են, որ Արիստոտելը, ով կապ ուներ Ալեքսանդրի ընտանիքի հետ, կարող էր նույնպես կապ ունենալ այդ ամենի հետ: Ժամանակակից բժշկական փորձագետները ենթադրում են, որ մալարիան, թոֆերի վարակը, լյարդային անբավարարությունը կամ որովայնային տիֆը կարող են Ալեքսանդրի մահվան պատճառ լինել:

ԱՖՈՐԻԶՄՆԵՐ

- «Ես մահանում եմ շատ բժիշկների օգնությունից»
- «Ինչքան շատ բան է մարդ ունենում, այդքան ավելի ազահուրյամբ է ձգտում ունենալ այն ինչ չունի»
- «Ես պարտավոր եմ հորս, որ նա ինձ կյանք տվեց, և ուսուցիչներիս, որոնք ինձ սովորեցրին արժանավայել ապրել»
- «Ոչխարների բանակը, որը կառավարում է առյուծը, ավելի ուժեղ է քան առյուծների բանակը, որը կառավարում է ոչխարը»
- «Աճիսարհում չկա անհնարին ոչինչ այն մարդու համար, ով կատարում է փորձեր»
- «Ես իմ մահից հետո կցանկանայի վերադառնալ, որպեսզի տեսնեի, թե ինչպես են մարդկ վերաբերվում իմ արարքներին»

- Ալ. Մակեդոնացու մահից հետո տերությունը բաժանվեց մի քանի մասի, որոնցից ամենախոշորը Սելևկյան տերությունն էր: Հետագայում սրվեցին հարաբերությունները Սելևկյան տերության և Հայաստանի միջև: Ք.ա. 201թ վերջ դրվեց Հայկազունների Երվանդական ճյուղի իշխանությանը:

▣ **ՀԱՅԿԱԶՈՒՆ-ԵՐՎԱՆԴԱԿԱՆՆԵՐԻ
ԹԱԳԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ
ՈՒ ՊԵՏԱԿԱՆ ԿԱՐԳԸ**

ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ, ԱՐՀԵՍՏ, ԱՌԵԻՏՈՒՐ

- Թագավորությունը մեծ հաջողությունների հասավ գյուղատնտեսության և արհեստների զարգացման ասպարեզում: Երկրագործության համար նպաստավոր շրջաններ էին Արարատյան, Շիրակի, Տարոնի, Բագրևանդի, Բասենի դաշտերը: Լեռնային շրջանները հնարավորություն էին տալիս անասնապահության զարգացման համար: Բարգավաճում ապրեց տնտեսությունը:

- Ք.ա 4-3-րդ հազարամյակներից՝ Հայաստանի տնտեսության մեջ առանցքային էր **մետաղաձուլության** դերը:
- Ք.ա 4-3-րդ դարերում տնտեսության մեջ կարևոր դեր էր խաղում ներքին և արտաքին առևտուրը: Հայաստանով էին անցնում ժամանակի մեծ նշանակություն ունեցող առևտրական ճանապարհներ:

ՔԱՂԱՔՆԵՐ

- Հայկազուն-Երվանդունիների պետության մայրաքաղաքը Արմավիրն էր: Հետագայում Երվանդ Դ-ն կառուցեց Երվանդաշատ մայրաքաղաքը: Ախուրյանի աջ ափին կառուցվեց Բագարան սրբավայր-քաղաքը:

ՊԵՏԱԿԱՆ ԿԱՐԳԸ

Կառավարման համակարգը
ժառանգությունն են ստացել Վանի
թագավորությունից
Ք.ա 7-6-րդ դարերում արքան կրում
էր «Հայոց թագավոր» տիտղոսը:
ԱՆՔԱՆ երկրի գերագույն տերն էր;
Արքայից հետո կարևորագույն դեմքը
ՔՐՄԱՊԵՏՆ էր:

